

COVID-19 PANDEMİSİ KRİZ İLETİŞİMİ: GÖZETİM TOPLUMUNUN YÜKSELİŞİ
CRISIS COMMUNICATION OF THE COVID-19 PANDEMIC: RISING OF THE
SURVEILLANCE SOCIETY

Dr. Öğr. Üyesi Aytuğ MERMER ÜZÜMLÜ

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, aytug.mermer@amasya.edu.tr

ÖZET

Post-endüstriyel dönem teknolojinin hızla gelişimi ile insanoğluna sınırları aşan olanaklar sunarken beraberinde öngörülemeyen riskleri ve krizleri armağan etmektedir. Özellikle küreselleşmenin yükselişe geçmesi ile daha aktif hale gelen kelebek etkisi bir olayı mekânsal sınırları takip edilemez bir şiddet ve hızda aşan bir forma büründürmektedir. Geline bu aşamada krizleri bertaraf etmenin en etkin yolu olarak kriz iletişimi kavramı önem kazanmaktadır. Krizleri topyekûn ortadan kaldırma olasılığının mümkün olmadığı günümüzde kriz iletişimi, kriz esnasında yaşanacak ziyanı minimuma indirmeye ve kriz sonunda itibar yapılandırma konularında açılımlar sunmaktadır. Bu çalışma COVID-19 (yeni tip koronavirüs) salgınının yarattığı kriz özelinde, dünya genelinde ülkelerin kriz iletişimi stratejilerine odaklanmakta ve benimsenen genel eğilimin her geçen gün gözetim toplumu anlayışı ile daha fazla örtüşen bir görünüm sergilemekte olduğu iddiasını taşımaktadır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde gözetim toplumu kavramı, özellikleri ve pratikleri hakkında genel bir çerçeve çizilmekte, ikinci bölümde COVID-19 pandemisi sürecinde hükümetlerin krizi yönetebilmek için başvurdukları yöntemler ile gözetim toplumu kavramının yakın ilişkisi ortaya konmaktadır. Çalışma hükümetlerin kriz iletişimi pratiklerine yönelik genel bir değerlendirmenin yapıldığı ve halkla ilişkiler anlamında etkin kriz iletişimi için gerekli olan önerileri kapsayan sonuç bölümüyle nihayetlenmektedir.

Anahtar sözcükler: kriz iletişimi, gözetim toplumu, COVID 19, halkla ilişkiler,

ABSTRACT

With the rapid development of the post-industrial period technology, it offers human beings beyond the limits and presents unforeseen risks and crises. The butterfly effect, which has become more active especially with the rise of globalization, causes an event to take on a form that transcends spatial boundaries at an unreachable violence and speed. In this process, the concept of crisis communication is gaining importance as the most effective way to eliminate crises. Today, when it is not possible to eliminate the crises altogether, crisis communication offers expansions on minimizing the loss during the crisis and reputational recovery at the end of the crisis. This study focuses on the crisis communication strategies of countries around the world and the general trend adopted is more and more compatible with the understanding of the surveillance society. In the first part of the study, which consists of two parts, a general framework is drawn about the concept of surveillance society, its features and practices, and in the second part, the methods used by governments to manage the crisis during the COVID-19 pandemic process and the concept of surveillance society are revealed. The study is concluded with the conclusion section, which includes a general assessment of governments' crisis communication practices and suggestions for effective crisis communication in terms of public relations.

Keywords: crises communication, surveillance society, COVID 19, public relations,

GİRİŞ

Gözetim eylemi insanlık tarihi kadar eski olsa da gözetim toplumu ifadesi günümüz toplumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlardan biridir. Tarih boyunca gözetleyenler ve gözetlenenler bir arada yaşamış olsalar da günümüzde toplumsal gözetim, denetleme işlevini içinde barındırmasıyla önceki dönemlerden farklılaşmaktadır. Gözetim yoluyla denetlenmeye dikkat çeken ilk düşünür Marx'tır. Marx sanayi devrimi ile birlikte benimsenen üretim pratiklerinin, esas amacı olan kar maksimizasyonunun yanı sıra işçileri gözaltında tutarak sınıfsal farkı benimsetmek olduğunu iddia etmektedir. Marx'ın ardından Weber'de böylesi üretim şeklinin detaylı kayıt ve arşivlemeye olanak sunmasından ötürü tercih edildiğini ifade etmektedir. Erken dönemde dikkat çekilen bu eylemler

esasen bir gözetim toplumuna değil, olsa olsa gözetim pratiklerine işaret etmektedir. Ancak gözetim toplumunun önceki toplumlarla arasındaki belirgin fark bu toplumda elektronik panoptisizm dahilinde denetleme uygulamalarının sıkça görülmesidir.

Foucault, Giddens, Sartori gibi birçok düşünür de bakmak, görmek ya da gözetlemek fiillerinin içkin bir erk barındırdığını belirtmektedir. Buna göre bakmak fiili başlı başına bir iktidarı simgelerken, görmenin sağladığı bilgi de kimi zaman o an için kimi zaman ise ileride kullanılabilir potansiyel bir güç sağlamaktadır. Bu nedenle özellikle ulus devlet yapılanmalarında toplumsal düzen kurgulanırken yönetenlere görmekten mütevellit bir güç alanı sağlanmıştır. Bu güç zaman içinde iktidarın yönetilenleri teknolojinin de sunduğu kaynaklarla daha geniş bir alanda gözetim altına tutmasına olanak sağlamakta, sosyal düzeni gözetim toplumu olarak tanımlamaya imkân tanımaktadır.

1. Gözetim Toplumu

Gözetim toplumu kavramını ilk olarak kullanan Gary T. Marx, Orwell'in 1984 adlı eserinde görünür kıldığı pratiklerin çağdaş toplumlarda ne şekilde hayat bulduğunu ortaya koymaktadır (Marx, 1985: 21-26). Ona göre toplumsal dönüşüm sonucu gelinen noktada modern toplumlarda iktidarlar, geçmiş toplumsal düzende olduğu gibi gözetim yoluyla denetleme amacına sahip bulunmakta fakat bu amacı "yeni gözetim" olarak adlandırılabilir elektronik mecralarla yapmaktadır (Wood, 2009: 179).

Bu anlamda bir toplumu gözetim toplumu adıyla niteleyebilmek için, elektronik panoptisizmin varlığı sorgulanmalıdır. Panoptisizm kavramı ilk kez Bantham'ın Panoptikon Hapishanesi metaforu ile literatüre girmiştir. Buna göre daire şeklinde bir alanın tam ortasında bir gözlem kulesi bulunmakta, bu kulenin de dışarı bakan pencereleri bulunmaktadır. Bu pencereler vasıtasıyla gözlemci hapishanedeki tüm bireyleri görebilmekte ancak kendisi görünmemektedir. Bu duruma maruz kalan her üye yalnız başına ve sürekli görünür halde bulunmaktadır. Fakat kendisini görenin kim ve nerede olduğuna yönelik bir enformasyona sahip değildir. Panoptikonun önermesi hücre mantığının üç unsuru olan kapatılma, saklanma ve ışıktan yoksun bırakılma yoluyla denetlenen bireyin tam aksine görünür kılınarak ve ışıklar altında bulunuşuyla denetlenmesidir. Bantham'ın bu metaforunu modern toplumda gözetimi anlatmak için kullanan Foucault (1992: 245-285), görünürlüğün bir tuzak olduğunu ifade etmektedir. Nasıl ki panoptikonda mahkûm görülmekte ama görememekteyse, çağdaş toplumda da bireyler bu yöntemle edilgen durumda kalmaktadır. Dahası çoğu zaman bireyi denetleyen mekanizma, görüldüğünü bilmenin verdiği otokontrol halidir. Foucault'a (2000: 292-297) göre erken dönemde güçlü bir toplumsal denetim kurmak için iktidarlar kapatma eylemi gerçekleştirmiştir. Büyük kapatılma adını verdiği şekilde toplum düzenine aykırı hareket eden ve iktidarın ikazlarına riayet etmeyen bireyler toplu halde bulunabilecekleri mekanlara (ıslah evleri, ceza evleri, akıl hastaneleri) kapatılarak toplumdan izole edilmiştir. Bu eylemin iktidar nezdinde iki amacı bulunmaktadır. İlki marjinal unsurları ayıklayarak toplumsal hayatın insicamına hizmet etmek, diğeri marjinalleşme eğilimi bulunan bireylere gözdağı vermektir. İlerleyen süreçte kapatılma biçim değiştirmiş, veba salgının dünyayı etkisi altına aldığı dönemde bireyler toplu halde aynı mekana değil de, yalnız halde evlerine hapsedilmiş, evlerinden çıkmaları halinde yüksek cezalara çarptırılacağı ifade edilerek denetleme sağlanması amaçlanmıştır.

Neredeyse tüm ulus devletler yurttaşların ortak bir ekseninde benzer amaçlar, idealler, kültür ve gelecek beklentisi doğrultusunda "huzur içinde" yaşamaları için çeşitli uygulamalar geliştirmektedir. Fakat totaliter yönetimler toplumu oluşturan tüm unsurlar üzerinde ortak kontrol sağlama amacını diğer yönetim biçimlerine göre daha sıkı denebilecek uygulamalarla hayata geçirmektedir. Gözetim toplumu pratiklerinin aynı zamanda totaliter sistemlerin iktidarın aldığı kararlara ve koyduğu kurallara bireylerin itaatini amaçlama ilkesine elverişli hale getirildiği ifade edilmektedir. Bu itaat çoğu zaman yurttaşlar tarafından ortak yaşamın gerekliliği olarak görülerek gönüllü olarak gerçekleşmekte, aksi durumlarda ise cezai müeyyidelerle sağlanmaktadır. Gözetim toplumunda bireylerin görünürde özgürlüklerini ifade imkânları teknoloji ile artmakta fakat teknolojideki gözetimin varlığının bilincinde olan bireyler bu özgürlüklerini çoğu zaman gönüllü olarak kullanmamaktadır. Esasen Bauman'ın (2003: 62) sözleriyle "bilgi güçtür" ve iktidarlar çoğunlukla sahip oldukları bilgi gücüyle iktidar olma hallerine devam etmektedir. İktidarlara bilgiye sahip olma gücünü veren ise gözetim toplumu anlayışıdır. Benzer bir biçimde Sartori'de bu yolla görmenin iktidarının altını çizmektedir. İktidarlar

bireylerin davranışlarını kontrol edebilmek için bilgi edinmekte ve gerekli durumlarda arşivlenmiş bu bilgi birikimini kullanabilmektedir.

Günümüzde gözetlenme ve kayıt altında tutulma birçok farklı yol ile yapılabilmektedir. Debord'un *Gösteri Toplumu* adlı çalışmasında ifade ettiği üzere, sokaklarda dolaşan tekinsiz kalabalıklar, anarşik nitelik taşıyabileceğinden onları evlerinde tutacak birtakım girişimlerde bulunmak iktidarların en büyük başarıları olmuştur. Günümüz toplumlarının geldiği nokta da esasen Debord'un (1996: 172) işaret ettiği niteliğe sahip olmaktadır. Bireyler artık evlerinden çıkmadan alışveriş yapabilmekte, siyasete katkıda bulunabilmekte, film izlemekte, yemek yiyebilmekte, yeni insanlarla tanışıp var olan ilişkilerini derinleştirebilmekte kısacası tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmekte, yaşamlarını sürdürebilmektedirler. Bunun sonucunda da bireylerin tüm bu edimleri bilgi toplumunun bir ihtiyacı ve uzantısı olarak kaydedilmektedir. Gözetim toplumu anlayışı birçok düşünür tarafından sadece internet teknolojilerini kapsar biçimde ele alınsa da "hayatın tüm alanlarında gözetim olarak" çerçeveyi genişletmek mümkündür. Bu anlamda gözetim toplumu pratikleri 3 kategori altında ele alınmaktadır.

1.1. İş Yaşamında Gözetim

Emek piyasasında gözetim pratiklerinin başlangıç noktasını Marx'ın tespitleri oluşturmaktadır. Fabrikalar gibi büyük fiziksel alanlarda bir araya getirilmiş işçilerden sadece maksimum verimi almak değil aynı zamanda onların denetlenmesinin de bir o kadar önemli bir hedef olduğunu ifade eden Marx'ın tespitleri modern dönemde aynı amaca hizmet eden farklı uygulamalar ile vücut bulmaktadır. İş yaşamında mekân tasarımların moderne doğru evrilmesi aynı zamanda açık ofis kavramını yaratmaktadır. Açık ofisler esasen gözetim kavramının panoptisizme en çok yaklaştığı alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Açık ofislerde bir araya gelip mesai harcayan iş görenler, esasen panopticonun keskin yüzüne maruz kalmaktadırlar. Zira bu kez gözetlemeye muktedir herhangi bir erk tarafından gözetlenmemekte, bilakis kendileri gibiler tarafından göz hapsinde tutulmaktadır. Sennet *Kamusal İnsanın Çöküşü* adlı eserinde bu durumu "görünürlüğün duvarları" olarak adlandırmaktadır. Bu şekilde mesai harcayan çalışanlar sürekli gözetim altında olduklarının bilincinde olduklarından iş yerindeki davranışlarına otokontrol uygulamaktadır. Benzer bir biçimde iş yerlerinin fiziki mekanlarına yerleştirilen güvenlik kameraları, çalışanların güvenliğini tehdit eden herhangi bir duruma karşı kullanıldığı iddia edilse de çalışanların iş yeri dahilindeki tutum ve davranışlarını, işe geliş gidiş saatlerini de kaydetmektedir. Öte yandan iş yeri teknolojilerine yerleştirilen casus yazılımlar yine çalışanların mesai saatleri dahilindeki edimlerini denetlemekte ve kayıt altına almaktadır.

1.2. Kamusal Yaşamda Gözetim

İş yaşamında gözetim altında tutularak mesaisini bitiren çalışanlar, evlerine dönerken yine birçok gözetim unsuruyla karşılaşmaktadırlar. Bunların başında trafiğin düzenini sağlamak amaçlı kullanılan mobese kameralarıdır. Yine olası kötü durumlara karşı önlem almak ya da bu tür durumlar sonucunda suçluları tespit etmek amacıyla kurulan güvenlik kameraları, adım adım bireyleri izlemektedir. Uydu teknolojilerinin ilerlemesi ile günümüzde kişiler evlerde oturarak *google earth* benzeri uygulamalar yardımıyla başka bireylerin sokaklarını izleme, onların saat kaçta evden çıkıp nereye gittiklerini dahi gözlemeleme imkanına sahip bulunmaktadır.

1.3. Mahrem Yaşamda Gözetim

Tüm bu süreçlerden geçerek evine, mahrem alanına gelen birey yine gözetlenmekten kaçınmamaktadır. Evlerde bilgisayarlar ya da cep telefonları ile girilen internet siteleri kişilerin hangi şehirde olduğunu, hangi sitelere girdiğini hatta arama motorlarında hangi sözcükleri aradığını kaydetmekte ve kişisel bilgi havuzlarında bu veriler saklanmaktadır. Dahası tüketim gözetimi olarak adlandırılabilir şekilde özellikle internette alışveriş yapıldığında aranan ve alınan ürünler kayıt altında tutulmakta, ürünlerin fiyatlarında ya da dağıtım noktalarında bir değişiklik olduğunda birey istemese de bu konuda bilgilendirilmektedir. Reyting ölçer cihazlarıyla bireylerin izlediği televizyon programları kayıt altında tutulmakta, hitcounter benzeri yazılımlarla internet tıklanmaları sayılmakta bireyler izlerken izlenilmektedir. Geline aşamada herkesin herkes tarafından izlendiği ve kontrol edildiği bir sistem oluşmaktadır (Pimenta, 2010: 272)

2. COVID-19 KRİZ İLETİŞİMİ

2.1. Kriz İletişimi ve Halkla İlişkiler

Kriz iletişimi halkla ilişkiler alanının sorumluluğunda ele alınmaktadır. Halkla ilişkilerin kriz durumlarına yönelik önermesi krizi üç aşamada ele almaktır. Bunlar kriz öncesi dönem, kriz dönemi ve kriz sonrası dönemdir. Kriz öncesi dönem olası sinyalleri tespit etmek ve bu doğrultuda acil eylem planları oluşturmayı içermektedir. Kriz döneminde süreç, onu tanımlama -meteor kriz, yıpratıcı kriz (Holtz, 1999: 198-201)- aksiyon alma ve kriz sonrası itibar yönetimi safhalarını içermektedir. “Kriz yönetiminin başarısı ya da başarısızlığı, etkili bir iletişim becerisine bağlıdır” (Wyatt, 2002: 25). Bu nedenle kriz iletişimi, akut kriz dönemi çabaları ve kriz sonrası itibar yönetimi çabalarına odaklanmaktadır.

Kriz esnasında kriz yönetimine yardımcı olacak iletişim faaliyetlerinde bulunmak ve kurumun imajını korumak gibi ikili bir rolü yerine getirme (Green 1996:101) işlevine sahip olan kriz iletişimi reaktif ve proaktif olmak üzere iki sınıfta ele alınmaktadır. Proaktif kriz iletişimi kriz henüz ortaya çıkmadan öngörebilme, risk raporu oluşturma ve önlem alma gibi eylemleri ihtiva etmekte ve genel olarak doğal felaket, afet durumlarına yönelik risk yönetimi alanlarında daha etkin bulunmaktadır. Reaktif kriz iletişimi ise ansızın ortaya çıkan, ortaya çıktıktan sonra önlemlerin çoğu zaman etkisiz kaldığı ve genel olarak insan davranışları menşei krizler ile ilgilenmektedir (Mitroff, 2000:6-8).

Akut kriz döneminde iletişim süreci krizin neden olduğu kaotik durum nedeniyle kontrol altına alınma gücünü yitirmektedir. Kriz esnasında özellikle kamuoyu daha aktif bir biçimde bilgiye ulaşmak istemekte, bu da kriz iletişimi sürecini medya ile daha yakın ilişkili hale getirmektedir. “Krizlerde çabuk, gerçek ve eksiksiz bilgi verilebilmek kriz iletişiminde en büyük baskı unsurudur” (Wilcox vd. 1998: 179). Bu nedenle ansızın gelişen krizlerde klasik yöneticilik kuralları işlevsizleşmekte, yöneticiler için yeni bir aksiyon almak kaçınılmaz olmaktadır (Tack, 1994: 9-10).

2.2. COVID-19 Krizi

Teknolojik gelişim bilgi, iletişim ve ulaşım alanlarındaki uygulamalar ile birleştiğinde içinde yaşadığımız dünya McLuhan’ın tabiriyle “küresel köy” halini almaktadır. Her ne kadar McLuhan (1965: 5) küresel köy ifadesini televizyon özelinde kitle iletişim araçlarının gelişimi ile bilgiden haberdar olabilme halinin global senkronizasyonunun altını çizse de sürecin devamında teknolojinin artan ağırlığı ile insan yaşamının öngörülemez bir biçimde dönüşeceğine de dikkat çekmektedir (McLuhan, 1968: 11). Bu öngörülemez dönüşümün ulaştığı boyutu Bauman (2012) “akışkan toplum” olarak adlandırırken, Beck (2011) “risk toplumu” adıyla nitelemektedir. Buna göre post-endüstriyel dönemde uzun vadeli olgular ve emniyetli alanlar her geçen gün azalmakta, bireysel anlamda risk durumları ise giderek artmaktadır. Beck (2011: 357) "modern toplumların önceki toplumlardan tesadüfleri, belirsizlikleri, kazaları, şiddeti ve hastalıkları tahmin ve kontrol etmekte kazandıkları başarılarla ayırt edilmeleri gerektiğini" fakat gelinen aşamada toplumların bunun tam aksiyle yüzleştiğini zikretmektedir. Artık “bilgi çağı ve artan iletişim modelleri yüzünden, krizler bilinmedik bir yerden çıkabilmekte ve emsalsiz bir hızla yayılabilmektedir” (Holtz 1999: 198).

Benzer öngörülerin ikaz ettiği şekilde dünya 2020 yılının ilk aylarında Çin’in Wuhan kentinden önce Avrupa’ya ardından tüm dünyaya yayılan COVID-19 (yeni tip koronavirüs) ile yüz yüze gelmiştir. Esasen ilk vaka 8 Aralık 2020’de görülmüş olmasına rağmen ilk ölümün gerçekleştiği 9 Ocak 2020 tarihine kadar Çin’den hastalıkla ilgili bir açıklama gelmemiş, sağlık merkezlerine başvuran hasta sayısının 100’ü geçmesiyle de Çin 12 Ocak 2020’de yeni tip koronavirüs hastalığını dünyaya ilan etmiştir. Ülkeler bazında Çin’e yönelik uçuşlar durdurulurken Wuhan kenti de karantinaya alınmıştır. Şubat ayında yüksek ateş, solunum güçlüğü ve öksürük şikayetleriyle dünyanın farklı yerlerinde sağlık kuruluşlarına başvurular sıklaşmış, ölüm sebebi COVID-19 olarak rapor edilen ölümlerin çoğalması ile 11 Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) ilan edilmiştir¹.

Pandemi ilanı ile birlikte hükümetler özelinde alınan önlemler sıklaşmıştır. Yurtdışı uçuşların seyreltilmesi ve durdurulması, yurtdışından gelen kişilerin karantinaya alınması, havaalanlarında

¹ Ayrıntı için: <https://www.tlctv.com.tr/koronavirus-gercegi/ozel-bolum> (Erişim tarihi: 22 Mart 2020)

termal kameralarla ateş ölçümü yapılması, okulların tatil edilmesi, kişisel hijyen hassasiyeti, maske ve eldiven kullanımı gibi ek önlemlerin yanı sıra neredeyse tüm dünya devlet yöneticileri aracılığıyla yurttaşlarına hastalıktan korunmanın birincil yolu olarak temastan kaçınmayı ve gönüllü tecrit önermiştir. Krizin akut döneminde ülkelerin yöneticileri medya aracılığıyla yurttaşlarla neredeyse her gün buluşmaya özen göstermiş, söylemlerinde hastalığın bulaşmasını ve yayılmasını da önlemek için mecbur olunmadıkça dışarı çıkılmaması yinelenmiştir.

2.3. COVID-19 Kriz İletişiminden Gözetim Toplumuna

Kriz iletişimi kamuoyunun desteğine ulaşabilmek için yöneticilerin yaptığı bilgilendirme, olumlu tutum ve sempati yaratma, itibar kaybını engelleme çabalarını içermektedir. Dünyayı etkisi altına alan salgının başlaması ile neredeyse tüm devlet başkanlarının bu anlamda etkin bir çabası bulunmaktadır. Ülke yöneticileri, medya aracılığı ile kamuoyu ile neredeyse her gün temas etmeye özen göstermektedir.

Medya aracılığı ile bilgi aktarımı sağlayan ülke yöneticileri durumun vahametinin altını çizdikleri ve rakamlarla destekledikleri demeçlerini basının sorularına cevap vererek noktalararak kamuoyunun bilgi ihtiyacını en üst düzeyden karşılamakta, dezenformasyona izin vermemektedir. Kamuoyuyla paylaşılan tedbirlerin başında ise İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya, Kanada ve Amerika Başkanları tarafından dile getirilen gönüllü izolasyon ve evde tecrit olmaktadır. Yurttaşlara zorunlu olmadıkça evden çıkmamalarının hayatta kalmaları için birincil önem taşıyan tedbir olduğunu her fırsatta ifade eden başkanlar, bu süreçle baş etmenin ilk gerekliliğin temastan kaçınarak evlere kapanmak olduğunu ifade etmektedir.

Esasen, “insanları kapalı ve belli bir mekân içine kendi rızalarıyla hapsederek rahatça gözetim altında tutma hedefi, her zaman için iktidarların başlıca hayallerinden biri olmuştur” (Dolgun, 2004:3). Bu şekilde kontrol edilebilir söylem ve onaylanmış ideolojilerin dışına taşınması olanağı azalmakta yaşanması olası krizlere yönelik proaktif bir konum alınmaktadır. Fakat gözetim kamusal alanın dışına taşıdığı bu, bireylerin özel alanının daralmasına yol açmakta özel hayatın gizliliğe ilişkin ihlallerin yaşanmasına neden olmaktadır. Evlerden çıkılmaması yönündeki uyarılardan sonra Şubat ayına gelindiğinde İngiltere, İspanya, Fransa ve Belçika dronlar ile sokağa çıkma yasağına uyulup uyulmadığı denetlenmeye başlanmış, gece ve gündüz kayıt alan dronlar doğrudan emniyet birimlerine bilgi vermiştir.

COVID-19 krizinde salgının yayılmasını önleme amaçlı alınan erken dönem tedbirlerden bir diğeri ise yurtdışından ülkelere giriş yapan yurttaşların zorunlu olarak toplu olarak denetlenebilecekleri alanlarda iki haftalık süre ile tutulması olmuştur. Oteller, öğrenci yurtları gibi konaklama alanları devletler tarafından boşaltılarak ülkelere dönen bireyler buralarda zorunlu olarak tutulmuş, hastalığı taşıma ihtimali olanlar her gün denetlenerek gerekli görülenler sağlık kuruluşlarına yönlendirilmiştir. Foucault’un büyük kapatılmasını çağrıştıran bu teknikle hastalığı taşıyan kişilerle temas etmiş olan bireyler hastalığı taşımaları dahi hastanelerde zorunlu karantinaya alınmıştır. Giddens’in (2008: 24) sözleriyle “gözetim bireylerin davranışlarının, bunlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içermektedir” dolayısıyla ülkeler bu aşamada karar vericilikten gelen erk ile gözetim uygulamalarını sıklaştırmıştır.

Mart ayında birçok ülke salgınla baş edebilmek için filyasyon uygulamalarına ağırlık vermeye başlamış, sağlık bakanları tarafından filyasyonun içeriği yurttaşlarla paylaşılmıştır. Buna göre, hastalığa yakalanmış kişilerin kimlerle ne zaman temas ettiklerinin belirlenerek o kişilere de ulaşılmasını ve bu şekilde hastalığın kaynağını bulmak amacı güdüldüğünün iletildiği bu uygulama, kişilerin son iki hafta içinde kurdukları tüm iletişimleri kayıt altına almaya yöneliktir. Yapılan test sonucu pozitif çıkan bireylerin ilk 48 saat içinde iş arkadaşları ve aileleri taranmakta, ardından çember genişletilerek hastanın detaylı hikayesine odaklanılarak bulunduğu tüm ortamlar ve görüştüğü tüm kişiler kayıt altına alınarak filyasyon veri sistemine işlenmektedir. Uygulama sonucu hastalığı taşıyan ya da taşıma ihtimali olan bireylere zorunlu ev karantinası uygulanmaktadır. Uygulamanın devamında Çin, Singapur, Hong Kong gibi bazı ülkeler bu kişilerin cep telefonlarına yüklenen uygulamalar ya da elektronik bileklikler ile bireyleri takip etmeye başlamış, evlerinden çıkan kişilerin elektronik

sinyalleri ile sağlık ve emniyet birimleri harekete geçmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise, GSM operatörlerinin kişilerin GPS sinyallerinden alınan veriyi hükümetler ile paylaşarak kişilerin takibini kolaylaştırmaları talep edilmektedir.²

Gözetim toplumu kavramını literatüre kazandıran Marx'ın altını çizdiği üzere COVID-19 kriz sürecinde elektronik teknolojinin sağladığı imkanlar gözetim potansiyelini her geçen gün artırmış, tüm bireylerin gizliliğini tehdit etmeye başlamıştır. Çin Şubat, Rusya Mart 2020'de kamusal alanlara yerleştirilen kameralar ile yüz takip sistemi ve yüz tanıma teknolojisi sistemi kurmuş karantina kurallarına uymayan kişileri tespit ederek cezai işlem uygulamaya başlamıştır. Oxford Üniversitesi Big Data Institute anlık takip uygulamalarının daha sıkı hale getirilerek salgınla baş edilebileceğine, bunun için akıllı telefonlar ve yapay zeka destekli uygulamalardan faydalanılarak Avrupa Birliği'ne dahil ülkelerdeki tüm bireylerin özel bilgilerinin kaydedildiği bir sistem oluşturulması gerektiğini önermiştir³.

SONUÇ

Ulus devletlerin ve bürokratik yönetim anlayışlarının yükselişe geçmesi ile birlikte dünyanın pek çok yerinde yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkide toplumsal denetim sistematik izleme yoluyla sağlanmaya başlanmıştır. Önceleri geniş alanlarda bir arada bulunuşlarıyla denetlenen yığınlar, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ve modernleşme ile elektronik panoptisizm yoluyla denetlenmeye devam etmiştir. Süreç, özellikle internetin yaygınlaşarak evlerde ve cep telefonu uygulamaları ile hayatın her alanında kullanılabilmesi ile birlikte bireyler için özel alan ile kamusal alan arasında ayrımın gittikçe flulaşmasını beraberinde getirmiştir.

Gözetleme eylemi her ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da gözetim toplumu kavramı günümüz toplumlarını nitelemek için kullanılmaktadır. Bu nitelemedeki özel vurgu günümüzde iktidar mekanizmalarının gözetleme eylemini denetleme amaçlı gerçekleştirmesinden kaynaklanmakta, bilgi iletişim teknolojisindeki gelişmeler yönetenlerin yönetilenleri denetlemeleri için her geçen gün yeni açılımlar sunmaktadır.

Post-endüstriyel dönemde yaşamın birçok alanında sıkı bir denetim altında olan birey için içinde yaşadığı toplumu gözetim toplumu olarak tanımlamak makul hale gelmektedir. 11 Eylül sonrası "özgürlükler ülkesi" ABD'de uygulanan sıkı denetim uygulamaları ABD özelinde bireylerin emniyet içinde yaşamak için kişisel mahremiyetlerden vazgeçebileceğini göstermektedir. COVID-19 salgının tüm dünyaya yayılmasının ardından neredeyse tüm dünyada bireylerde yine benzer bir eğilim oluşmakta, ülke yöneticilerinin kriz iletişimde benimsediği "sizin sağlığınız ve güvenliğiniz için" söylemi, yurttaşların hayatta kalmak adına özel hayatın gizliliğinin feda edilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın yapıldığı süreçte COVID-19 salgını henüz kontrol altına alınmadığından ülkeler bazında başka ne tür uygulamalar yapılacağı bilinmemekle beraber, benimsenecek yeni tedbir politikalarının gözetimin daha sıklaştırılmasını içereceği öngörülmektedir. Eğer yurttaşlar kendilerini denetleyen sistemlerden haberdar ise, bu denetim kendi rızaları ile gerçekleşiyorsa ve en önemlisi kendilerini denetleyenleri denetleyebiliyorlarsa gözetimin etik boyutuna yönelik tartışmalar daha yumuşak olacaktır. Fakat bireylerin tercih ve eylemlerine dair bilgiler her geçen gün apaçık hale gelirken, bu bilgilerin nerede depolandığı ve ne amaçla kullanılacağı gizli kalarak yöneticiler tarafından bu konuda bir açıklama yapılmazsa durum COVID-19 kriz iletişiminin olumsuz sonuçlanmasına neden olacaktır.

Kriz iletişimde elzem olan şeffaflık ilkesinden ötürü, ülke yetkililerinin kamuoyunu bilgilendirmesi gereken hususların başında gelen, salgınla mücadele edebilmek için kayıt altına alınan kişisel verilerin anonim olarak mı kaydedildiği yoksa bireylerin tüm kişisel ve sosyal temas bilgilerinin bulunduğu bir

² Çalışmanın tam hali için bkz: <https://www.politico.eu/article/european-commission-mobile-phone-data-thierry-breton-coronavirus-covid19/> (Erişim tarihi: 23 Mart 2020)

³ Raporun devamı için bkz: <https://045.medsci.ox.ac.uk/> (Erişim tarihi: 24 Mart 2020)

veri havuzu mu oluşturulduğudur. Geline aşamada ülke yetkililerinin açıklamalarından verilerin anonim olarak kaydedilmediği görülmektedir. Bu doğrultuda yetkililerin süreç sonunda edinilen kişisel ayrıntıların uzun vadede bireylerin işe giriş, sigorta gibi yurttaşlık hizmetlerinden faydalanmalarında yahut gelecekte adlarının karışacağı adli olaylarda karşılıklarına çıkmayacağına yönelik açıklama yapmaları gerekmektedir. Zira, görünürlüğün bir tuzak olduğunu ifade eden Foucault'un da belirttiği gibi, gözetim toplumu kavramına yönelik tartışmaların odak noktası yurttaşlardan toplanan bilgilerin simetrik iletişim kurmak, yurttaşların istek ve beklentilerini öğrenip daha iyi hizmet sunmak amacıyla mı, yoksa onların mahrem yaşam detaylarını tespit ederek uzun vadede kendi rızalarının dışında denetim altına almak amacıyla mı kullanıldığı yönündeyken, pandemi sürecinin kriz iletişimi, elektronik bilgi sistemlerinin ne amaçla kullanılacağına dair derin tedirginlikler barındırmaktadır. Halkla ilişkiler anlamında kriz iletişiminin başarısından söz edebilmek için ülkeler özelinde sürecin sonunda COVID-19 salgınında elde edilen verilerin gözetim araçlarını elinde tutanlar tarafından şeffaf bir şekilde imha edileceği yönünde kamuoyunun kaygılarını giderecek teminatın sunulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2003). *Yasa Koyucuları ile Yorumcuları*. İstanbul: Metris Yayınları
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bentham, J. (1995). *The Panopticon Writing*. London: Verso.
- Bozkurt, V. (2000). Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?, *Birikim Dergisi*, 136: 75-81.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1): 55-79.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Green P. (1996). *Şirket Ününü Korumanın Yolları*: İstanbul: Ad Yayıncılık.
- Holtz S. (1999). *Public Relations On The Net*, New York: American Management Association Publications.
- Karakehya, H. (2009) "Gözetim ve Suçla Mücadele", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58 (2): 319-357.
- Marx, G. T. (1985). *The Surveillance Society-The Threat Of 1984-Style Techniques*. *Futurist*, 19(3): 21-26.
- Marx, G. T. (2015). *Surveillance Studies*. *International Encyclopedia Of The Social and Behavioral Sciences*, 23: 733-741.
- McLuhan, M. (1965). *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York: McGraw.
- McLuhan, M., Fiore, Q. (1968). *War and Peace in the Global Village*. New York: Bantam.
- Mitroff, I. (2000) *Managing Crises Before They Happen: What Every Executive and Manager Needs to Know about Crisis Management*, USA: Amacom.
- Pimenta, E. (2010). *Low Power Society: Continuous Hyperconsumption And The End Of The Medium Class in A Hyperurban Planet*, London: ASA Art and Technology.
- Sartori, G. (2004). *Görmenin İktidarı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tack, B. P. (1994). *Kriz Zamanı Yönetim*. İstanbul: İlgı Yayıncılık.
- Wilcox, D., Ault, P., Agee, W. (1998). *Public Relations: Strategies and Tactics*, New York: Longman.
- Wood, D. M. (2009). *The 'Surveillance Society': Questions of History, Place and Culture*, *European Journal of Criminology*, 6 (2): 179-194.
- Wyatt, W. (2002). *Be Prepared: Communicating in a Crisis*. *State Legislatures*, 28 (4), 3-35.